

[RECENSIE]

Frank Seberechts & Frans-Jos Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Davidsfonds, 2009, 236 pp., ill., ISBN 978905826664

Frank Seberechts publiceerde in dit tijdschrift een artikel over *onderduikers en vluchtelingen na de Tweede Wereldoorlog: een nieuwe onderzoekspiste* (*Wt*, jg. 67, 2008, nr. 1, pp. 55-65). De auteur heeft samen met Frans-Jos Verdoodt inmiddels zelf een deel van deze piste verder geëxploreerd. Hun boek schetst een beeld van het exil van Belgische incivieken na de Tweede Wereldoorlog, een fenomeen waaraan wel zeer veel wordt gerefereerd in historische werken maar waarover nagenoeg geen historisch onderzoek werd verricht. Hoewel de titel nadrukkelijk een Belgisch kader suggereert, handelt het boek voornamelijk over Vlaamse emigranten. Bekende Franstalige vluchtelingen of uitwijkingen als Rex-leider Léon Degrelle, Pierre Daye, de journalisten Raymond De Becker en Robert Poulet komen weliswaar ook aan bod, maar er is geen systematische behandeling van Franstalige Belgen.

Hoewel de titel het niet laat vermoeden, heeft het boek ook aandacht voor de onderduik in België of 'het zwarte maquis' zoals het door tijdgenoten werd bestempeld. De vlucht naar het buitenland volgt soms op een binnenlands clandestien bestaan, zij het zeker niet altijd. Veel collaborateurs bevinden zich in het buitenland, vooral in Duitsland, aan het einde van de oorlog en proberen van daaruit weg te geraken zonder nog een voet in België te zetten. De vlucht loopt soms door verschillende landen. Dat de onderduik moeilijk in kaart te brengen is, is begrijpelijk gezien de onoverzichtelijke toestand tussen de bevrijding van België, het einde van de oorlog en de al of niet gedwongen terugkeer van vele collaborateurs uit Duitsland.

De auteurs besteden aandacht aan organisaties die een rol speelden bij de onderduik en de vlucht van collaborateurs. Er bestaan daarover vele mythes, zoals die over Odessa, een geheim netwerk voor de vlucht van SS'ers. Maar er bestonden wel degelijk organisaties waarop de vlucht zijnde collaborateurs een beroep konden doen, al is de geschiedenis ervan vaak veel minder spectaculair dan *The Odessa File*, de roman uit 1972 van Frederick Forsyth. Bij de talloze vluchtelingen die geholpen werden door de United Nations Relief and Rehabilitation Administration en het Internationale Rode Kruis waren onvermijdelijk heel wat collaborateurs die zo door de mazen van het net glipten. Collaborateurs en hun medestanders bouwden ook zelf organisaties uit die meestal een kortstondig bestaan kenden door het ingrijpen van de Belgische justitie. Het grootste netwerk bestond binnen de katholieke kerk, zo-

wel internationaal als in België. De auteurs komen tot het besluit dat de steun van de katholieke kerk nauwelijks kan onderschat worden. In België komt die hulp vooral van onderuit, van gewone priesters en religieuzen. Hoewel alle genoemde geestelijken Vlamingen zijn, spreken de auteurs zich niet uit of het in België een Vlaams fenomeen betreft. Ze wijzen wel op de banden met het Vlaams-nationalisme en de traditionele Vlaamse beweging, met organisaties als het Davidsfonds en de Vlaamse Toeristenbond-Vlaamse Automobilistenbond die achter de schermen steun verlenen.

Het boek heeft een geografische opbouw, op basis van de landen waar collaborateurs onderduiken en/of asiel vinden. In Europa zijn dat behalve Duitsland en Oostenrijk, Nederland, Frankrijk, Zwitserland, Spanje en Ierland. Buiten Europa: Latijns-Amerika (Argentinië, Paraguay en Brazilië), Canada en de VSA, Zuid-Afrika. De auteurs documenteren een aantal casussen die een beeld bieden over de trajecten die de emigranten afleggen en de mogelijkheden en moeilijkheden die ze ondervinden. Soms gaat het om zeer bekende gevallen, vaak om minder bekende personen. Het geheel biedt een caleidoscopisch beeld op de politieke emigratie na de Tweede Wereldoorlog.

Voor de in Duitsland en Oostenrijk ondergedoken collaborateurs leveren de biografieën soms meer vragen dan antwoorden op. Sommigen leven onder valse naam maar worden uiteindelijk toch gearresteerd door geallieerde of Belgische diensten, anderen leven ongestoord onder hun eigen naam, terwijl ze in België een zware veroordeling hebben opgelopen. De meest bekende onder hen is Cyriel Verschaeve die tot aan zijn dood in het Oostenrijkse Solbad Hall verbleef. De auteurs voegen niets toe aan wat daar al over bekend was en dus blijft het een raadsel waarom de Belgische justitie de priester niet heeft kunnen opsporen. Over Robert Verbelen – een andere beruchte collaborateur die in Oostenrijk uit de klauwen van de Belgische justitie kan blijven en in dienst trad van het Amerikaanse Counter Intelligence Corps – worden wel nieuwe elementen aangebracht, o.m. uit een recent officieel Amerikaanse rapport waaruit blijkt dat de inlichtingendiensten van de VSA na de oorlog weinig kieskeurig waren bij hun rekrutering na de oorlog. Onbeantwoord blijft ook de vraag hoe het komt dat verscheidene zwaar veroordeelde collaborateurs, zoals de historicus en oorlogsschepen van Antwerpen, Robert Van Roosbroeck of de Lierse oorlogsburgemeester Alfred Van der Hallen, relatief ongestoord in Nederland kunnen verblijven, een land dat toch grondig afrekende met de eigen collaborateurs. De bekende Vlaams-nationalistische publicist en dichter Wies Moens, veroordeeld wegens zijn aandeel in de collaborerende Zender Brussel, belandt in Nederland wel even in de gevangenis, maar wordt desondanks niet uitgeleverd. Het vraagt om verder onderzoek naar het internationaal recht inzake het uitleveren van personen en hoe dat werd toegepast in de naoorlogse context. Van Ierland, waar nogal wat Vlaamse collaborateurs

verblijven, vernemen we dat het land geen uitleveringsovereenkomst heeft met België. Hoe zit dat met de andere landen? Volgens de auteurs krijgt Hendrik De Man politiek asiel in Zwitserland. Is dat een officieel statuut? Bij Frans Daels, die ook tot 1959 in Zwitserland verblijft, wordt daar geen melding van gemaakt. Genoot Frans Daels niet van dat statuut? Waarom werd hij dan niet uitgewezen? Léon Degrelle, die in 1946 plannen smeedt om zich in Zwitserland te vestigen, krijgt dan weer nul op het rekwest en zijn vrouw wordt zelfs uitgedreven. Wat is het verschil? Reputatie, relaties, opgelopen straf in België? Vele vragen blijven open. Dat een uitlevering tussen twee landen een complexe zaak is, blijkt wel uit wat er met Léon Degrelle en de vooraanstaande Vlaamse SS'er René Lagrou gebeurt. België vraagt herhaaldelijk hun uitlevering en krijgt daarbij de steun van GB en de VSA. Spanje verschuilt zich achter het feit dat er geen uitleveringsverdrag is, zodat de collaborateurs op vrije voeten blijven, al hing hun uitlevering enkele keren aan een zijden draadje. De door Degrelle verspreide mythe dat België zijn uitlevering niet wenste, blijkt alvast niet te kloppen.

Buiten Europa trekt vooral Argentinië ballingen aan. In de eerste jaren na de oorlog voert het land een actieve immigratiepolitiek en het regime van Mussolini-bewonderaar Juan Perón verwelkomt ook gewezen collaborateurs en oorlogsmisdadigers. Vele duizenden vinden hun weg naar het Zuid-Amerikaanse land onder wie tientallen Belgische collaborateurs zoals de Vlaamse SS-leider René Lagrou, de leider van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen René Van Thillo, de rexist Pierre Daye en ook Severien Verdoodt, lid van de Vlaamse Landsleiding en vader van een van de auteurs. De meesten kiezen het Iberisch schiereiland als tijdelijke tussenstop. Velen geraken betrokken bij een netwerk van Vlamingen in Argentinië, met o.m. het tijdschrift *De Schakel - El Lazo* (1954-1995) en de organisatie Vlamingen in Argentinië. In het netwerk zitten ook Vlaamse economische migranten. Interessant is het verhaal van Vlaamse vissers die met hun boten uitwijken en een belangrijke rol spelen in de uitbouw van de Argentijnse vissersvloot. Eén van de centrale figuren is Gabriël Van Iseghem met zijn Oostendse rederij Flandria die wegens economische collaboratie werd veroordeeld. In 1951 wijkt hij uit met zeven vaartuigen. Hij werd voorafgegaan door Karel Engelbeen, tijdens de oorlog een medewerker van de secretaris-generaal voor Economische Zaken, verantwoordelijk voor handelsakkoorden en wegens collaboratie tot zes jaar gevangenis veroordeeld. Na zijn vrijlating in 1949 wijkt hij uit met 3 vissersboten, hun bemanning en familieleden. In de jaren 1970 zijn er in Mar del Plata een veertigtal vissersfamilies van Vlaamse afkomst. Ze leven er samen met ongeveer evenveel families van uitgeweken collaborateurs. Ook in Paraguay zijn er nogal wat Vlamingen, minder dan in Argentinië, maar genoeg om er ook een netwerk te vormen: de Asociación de Flamencos y todos los de Habla Neerlandesa en América.

Een afsluitend hoofdstuk biedt onder de titel *Leven in twee werelden* enkele algemene reflecties over het exil-bestaan van Vlaamse collaborateurs. De meesten bouwden een nieuw bestaan op in landen met zeer rechtse regimes waarmee ze zich meestal ook associeerden. Hun visie op Vlaanderen en hun collaboratiegeschiedenis verstolde vaak waardoor de kloof met het evoluerende Vlaanderen erg groot werd, al waren er organisaties (zoals Broederband en het Vlaams Nationaal Jeugdverbond) en individuen (zoals Roeland Raes) die toch nog een brug vormden met de gedwongen emigranten, van wie er niet weinige uiteindelijk nadat hun straf verjaard was toch nog terugkeerden. Dit analytisch hoofdstuk had wel wat langer mogen zijn waardoor er meer evenwicht zou zijn met de descriptieve portrettering van de uitgeweken collaborateurs. Er zijn tal van thema's die meer reflectie verdienen. Zoals bijvoorbeeld de omvang van het exil. De auteurs doen nergens een poging om het aantal gedwongen emigranten te schatten. Wellicht is een exact cijfer niet te geven, zeker niet voor de eerste jaren na de oorlog wanneer vele collaborateurs ondergedoken leven. Het is echter weinig waarschijnlijk dat de Belgische justitie na verloop van tijd geen rapporten zou hebben over voortvluchtige collaborateurs die zich vermoedelijk in het buitenland bevonden. De auteurs hebben heel wat gerechtelijke archieven doorploegd, maar vermoedelijk verbergt dit zeer omvangrijke en slechts gedeeltelijk ontsloten archief nog meer. Voorts ontbreekt een poging om de belangrijkste profielen te schetsen van de collaborateurs in exil. Op basis van de tientallen korte biografische nota's zijn nochtans wel degelijk enkele lijnen te trekken. Er zitten nogal wat figuren tussen die zware feiten pleegden tijdens de oorlog en die de executiepaal ontvluchtten. Voorts zijn er nogal wat oostfronters en wapendragers, jonge mannen met voldoende zin voor avontuur om de sprong te wagen.

Frank Seberechts en Frans-Jos Verdoodt hebben de verdienste om het fenomeen van de onderduiken het politieke exil te hebben aangesneden. Het onderzoek is daarmee zeker nog niet afgerond.

Nog een laatste opmerking van vormelijke aard. De voetnoten zijn in een dusdanig klein lettertype afgedrukt dat de lezer een vergrootglas nodig heeft om ze te kunnen lezen.

[Bruno De Wever]